

DOI: 10.30520/tjsosci.750923

**SOSYOLOJİDE İKİ NİTELİKSEL DESEN: FENOMENOLOJİK ve ETNOGRAFİK
ARAŞTIRMA***TWO QUALITATIVE DESIGN IN SOCIOLOGY: PHENOMENOLOGICAL AND
ETNOGRAPHIC RESEARCH*Mehmet Can ÇARPAR¹**ÖZET**

Sosyal bilimleri ve sosyolojiyi etkisi altına alan pozitivistin sorgulanması sonucunda, insanı anlamaya ve onu kendi bağlamı içinde yorumlamayı amaçlayan niteliksel araştırma yöntemleri önem kazanmaya başlamıştır. Söz konusu araştırmalar birbirlerinden farklı ve özgün yönler vurgu yaparlar. Bunlar, temel özellikleri bakımından genellikle etnografi, fenomenoloji, kuram oluşturma, anlatı araştırmaları ve durum çalışmaları şeklinde beş desene ayrılırlar. Bilindiği üzere bu desenler araştırmacının odaklandığı konuya, iletişim ve yazma kabiliyetine ve/veya sahip olduğu imkanlara göre farklılaşan süreçlere sahiptirler. Bununla birlikte söz konusu desenler nicel desenlerin aksine çok daha esnekler ve esnek oldukları ölçüde iç içe geçen, karmaşık ve ayırt edilmesi zor aşamaları içerirler. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı sosyolojide son dönemlerde sıklıkla tercih edilen iki niteliksel desen olan fenomenolojik ve etnografik araştırmaların temel özelliklerini alanyazına dayalı olarak karşılaştırmalı bir biçimde analiz etmek ve söz konusu desenleri kullanacak biz araştırmacılara çok küçük de olsa bir katkı sağlamayı ummaktır. Bu derlemede öncelikle nitel araştırmaların karakteristik özelliklerinden bahsedilmiş, ardından fenomenolojik ve etnografik araştırmaların sosyal bilimlere etkileri, araştırmacılara katkıları, avantajları ve dezavantajları bakımından kısa bir analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Nitel Araştırma, Desen, Fenomenoloji, Etnografi

ABSTRACT

As a result of the questioning of positivism that influences social sciences and sociology, qualitative research methods which aiming to understand and interpret actors in their own context have gained importance. These research practices emphasize different and unique aspects. These are generally divided into five category as ethnography, phenomenology, grounded theory, narrative research and case studies. As it is known, these research designs have different processes depending on the topic that researcher focus on and his/her communication and writing ability and/or possibilities. Because they have more flexible structure than quantitative ones, the qualitative designs, in some cases, involve complex processes which are difficult to understand. The aim of this study, so, is to analyze the basic features of phenomenological and ethnographic researches, which are two main qualitative designs in sociology, in a comparative way and hope to make a tiny contribution for the

¹ Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. mececan@gmail.com

researchers. In this review, firstly, the characteristics of qualitative research were mentioned, and then, a short analysis of the effects of phenomenological and ethnographic researches on social sciences, their contribution to researchers, their advantages and disadvantages was made.

Keywords: Sociology, Qualitative Research, Design, Phenomenology, Ethnography

Giriş

Modernleşme süreci ile paralel olarak ortaya çıkan ve doğa bilimlerinin doğmasında güçlü bir şekilde rol oynayan pozitivism, Hume'un "*ahlaki bilimler*" olarak adlandırdığı (Swingewood, 1998: 47) sosyal bilimleri ve sosyolojiyi de şekillendirmiş ve söz konusu paradigma uzun dönem boyunca sosyal bilimlerde hâkim bir anlayış olarak yer almıştır. Genel olarak sosyal bilimleri ve özel olarak sosyolojiyi etkisi altına alan pozitivist sosyal bilim anlayışında toplum doğal ve evrensel bir gerçeklik olarak tahayyül edilmiş ve bir sistem olarak toplumun dışsal yasalara sahip olduğu varsayılmıştır (Neuman, 2014:122). Pozitivist sosyal bilim paradigmasının bu anlayışı sosyolojiye de yansımış, alanın batıdaki kurucu ismi olan Comte bu bilime *sosyal fizik* adını vermiş ve sosyologların temel amacının, fizikçilere benzer bir biçimde, gözlem, deney ve karşılaştırma gibi doğa bilimsel teknikler kullanarak toplumsal düzeni "nesnel" olarak açıklayan sosyal *yasaları* keşfetmek olduğunu söylemiştir (Swingewood, 1998: 67). Bu süreçte varsayımlarını pozitivismden alan niceliksel yöntem ve araştırma teknikleri sıklıkla başvurulan araçlar olmuş ve 1980'lere kadar bu teknikler özellikle İngilizce konuşulan dünyada gerçekliğe ulaşmak için nihai güvenilir araçlar olarak değerlendirilmişlerdir (Neuman, 2014: 121).

Pozitivizmin sosyoloji disiplini ile ilişkisi doğa bilimsel paradigmanda yaşanan çarpıcı gelişmeler sonucunda değişmeye başlamış ve sosyal bilimlerin içinden pozitivism karşı olan çeşitli yaklaşımların güçlenmesi ile ciddi anlamda tartışılmaya başlanmıştır. Pozitivizmin öncülerinden biri olan Newton'un mekanik görüşü, Einstein'in ortaya koyduğu görelilik kuramı ve Heisenberg'in belirsizlik ilkesi sonucunda sorgulanmaya başlamış ve paradigmanın temel dayanakları olan nesnellik anlayışı zedelenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 28). Bu durum sosyal bilimlere de yansımış ve nihayetinde pozitivism toplumsal olanı anlamakta yetersiz olarak gören, onu çeşitli açılardan indirgemeci, statükocu, cinsiyetçi, ideolojik ve/veya ırkçı bulan eleştirel, yorumlayıcı, feminist ve postmodernist bilim anlayışları, sosyal bilimlerin ve sosyolojinin giderek daha fazla odağında olan paradigmlar olmuşlardır (Neuman, 2011: 120).² Bu pozitivism ötesi anlayışlar herhangi bir olguyu açıklamak için çoklu bakış açılarını kullanmayı gerekli kılmış, pozitivismin doğal toplum varsayımını (Sunar, 1999: 12) ve mekanik insan anlayışını sınırlı bulmuşlardır. Bu gelişmeler sonucunda toplumsal eylemi bağlam(lar) içinde anlamaya çalışan nitel düşünce önem kazanmış ve

² Yorumlayıcı yaklaşımın temelleri pozitivismin erken safhasında Weber'de ve aynı şekilde eleştirel sosyal bilimin temelleri Marx'ta görülüyor olsa da her iki teorisyenin çeşitli açılardan pozitivism paradigması ile ilişkili oldukları görülür. Weber her ne kadar sosyoloji için Comte ve Durkheim gibi pozitivistlerin aksine anlama yöntemini geliştirmiş olsa da son kertede sosyolojiyi "bilimsel" bir disiplin olarak kurmak istemiş ve nedensel açıklama yöntemine de sıcak bakmıştır (Özlem, 1990: 79). Bununla birlikte Karl Marx her ne kadar pozitivistlerin aksine toplumsal gerçekliği üzeri örtülü bir gerçeklik olarak ele almışsa da düz çizgisel "ilerlemeci" tarihsel anlayışı çerçevesinde karşılaştırma tekniğini kullanmıştır (Haralambos ve Holborn, 1995: 814).

niteliksel araştırma yöntemleri sosyal bilimlerde giderek daha fazla tercih edilen araştırma yöntemleri haline gelmiştir (Kartarı, 2017: 210).

Teorik köklerini *yorumlayıcı çatılardan* alan nitel araştırmaların temelinde Kartarı'nın (2017: 211) belirttiği gibi nitel düşünce yatar. Bu düşünce insan eylemliliğinin ve toplumun dışsal, evrensel olduğu ve olguların nesnel olarak gözlemlenebileceği ilkesinin ötesine geçer. Nitel düşünce “*şeylerin görüldüğü gibi olmadığı*” fikrine dayanır³ ve ilişkilerin -ister birey ile nesne ister birey ile birey arasında olsun- kendilerine özgü ve kompleks olduklarını savunur (Kartarı, 2017: 211). Nitel yöntemi benimseyen araştırmacılar insanların sosyal dünyayı nasıl algıladıklarını, ona ne gibi anlamlar attiklerini, herhangi bir olguyu nasıl deneyimlediklerini ve anlamları nasıl inşa ettiklerini yorumlama amacı taşırlar. Bu yorumlama sürecinde de birbirlerinden farklı ve esnek desenleri kullanırlar (Yıldırım, 1999: 11). Bu desenler ise Cresswell (2018) tarafından anlatı, fenomenolojik, kuram oluşturma, etnografik ve durum (case) çalışması araştırmaları şeklinde beş farklı çerçeveye göre ayrılmaktadır. Bununla birlikte nitel araştırmanın esnek yapısı nedeniyle desenlerin kullandıkları araçlar bakımından birbirlerini içerdikleri ve bazen birbirleriyle karıştırıldıkları görülür. Bu duruma istinaden bu çalışmanın amacı sosyolojide nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan desenlerden fenomenolojik ve etnografik araştırmaları (Cresswell, 2018: 8) genel özellikleri temelinde karşılaştırmak ve iki yaklaşımın temel yönlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda öncelikle nitel araştırmanın temel özelliklerinden bahsedilecek, daha sonrasında fenomenolojik ve etnografik araştırma desenleri amaçları, yönelimleri ve yöntemleri/teknikleri bakımından literatüre dayalı olarak incelenecektir. Çalışmanın son aşamasında ise her iki yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri ve ortak özellikleri karşılaştırmalı olarak analiz edilecek ve tartışılacaktır.

1. Nitel Araştırmalar ve Genel Özellikleri

Nitel araştırmalar, nicel araştırmaların aksine, doğası gereği esnekler ve yapılandırılmış süreçleri içermezler. Farklı disiplinlerden beslenirler ve bu nedenle nitel araştırmaların herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapabilmek mümkün değildir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 40). Nitel araştırmalar “*mecazi anlamda farklı renk ve dokuya sahip incecik iplik ve çeşitli malzemelerin karışımından oluşan grift bir kumaş*” (Cresswell, 2018: 42) gibidirler. Zira nitel araştırmaları şekillendiren pek çok kuramsal ve disiplinsel arka plan bulunur ve bu nedenle bir nitel çalışmadan bahsedileceği zaman hangi süreç ve aşamalardan bahsedildiği çok açık olmamaktadır. Yine de nitel araştırmaların bir takım ortak özellikleri bulunur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- **Beslendiği kurumsal/disiplinsel temeller:** Nitel araştırmalar pek çok farklı kuramsal temelden beslenen ve çeşitli disiplinlerin katkılarıyla şekillenen heterojen araştırma stratejilerini kapsar. Aslında nitel çalışmanın ne olduğunu anlamak için belki de ne olmadığını bilmekte fayda vardır. Her şeyden önce nitel çalışmalar toplumu bireyden bağımsız, doğal, evrensel ve nesnel yasaları olan dışsal bir olgu olarak ele alan geleneksel pozitivist yaklaşımın reddine dayanır. Bunun yerine nitel araştırmalar kuramsal olarak pozitivism ötesi ve/veya yorumlamacı anlayışlara (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 31) ya da yorumlayıcı çatılara (Cresswell, 2018: 22) gömülü bir teorik zeminden hareket ederler. Bunlar post-pozitivism, sosyal yapılandırmacı,

³ Nitel düşünce son yıllarda sosyal bilimlerde ağırlık kazanmaya başlamış olsa da söz konusu düşünce biçiminin kökenlerine İ.Ö. Aristo'da, 1700'lerde Vico'da ve kurumsallaşmış bir biçimde 1800'lerde Dilthey'de rastlanır (Kartarı, 2017: 212-213).

postmodernizm, pragmatizm, feminizm, eleştirel teori, queer teorisi ve sakatlık teorileri olarak sınıflandırılmaktadır (Cresswell, 2018: 22-34).⁴ Bu kuramsal arka planlara dayanan antropoloji, varoluşçu felsefe, psikolojinin çeşitli alanları, dilbilim ve sosyoloji gibi bilimler de göreliliğe ve öznelliğe yaptıkları vurgularla nitel araştırmaların gelişmesinde etkili olmuşlardır⁵ (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 40).

- **Sosyal gerçeklik ve insan doğası anlayışı:** Nitel araştırmalarda çalışma nesnesi insan/öznedir (Kartacı, 2017: 215). İnsanlar birbirleriyle etkileşim halinde bulunarak ve amaçlı eylemler icra ederler ve kendilerine özgü sosyal gerçeklikler inşa ederler. Bu nedenle nitel araştırmalar sosyal gerçekliği bağlama, zamana ve/veya kültüre göre değişebilen ve genellenemeyen bir olgu olarak ele alırlar (Seggie ve Bayyurt, 2017: 18- 20).
- **Araştırmanın amacı ve doğal ortam duyarlılığı:** Nitel araştırmaların amacı insanların sosyal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak ve sosyal olgu ve olayların bağlama göre şekillenen ve değişen ilişkileri derinlemesine betimlemek ve yorumlamaktır. Bu hususta nitel araştırmacılar araştırmalarını insanların sosyal ve kültürel bağlamları içinde yani *doğal ortamda* yürütürler; nitel araştırmalar insanı

⁴ Pek çok kaynakta yer aldığı gibi nitel çalışmalar genel olarak yorumlayıcı yaklaşımlara dayanır (Gönç Şavran, 2009: 85; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 31). Bu yaklaşımlar kendi içlerinde farklı açılardan pozitivistliğe karşı mesafeli dururlar. Örnek vermek gerekirse post pozitivistliğin ontolojik anlayışı pozitivistliğe yakındır; zira post pozitivistlik gerçeği dışsal bir olgu olarak ele alır. Bununla birlikte post pozitivistlik gerçeğe ulaşmada tek bir veri setine güvenmez; post pozitivist araştırmacılar, pozitivistlerin aksine, sıkı bir neden – sonuç ilişkisine inanmazlar ve katılımcıların perspektiflerine güvenerek bütün sebep ve sonuçları dikkate alırlar. Bu nedenle post pozitivistlik, nitel araştırmaların esnek “doğasına” uygun bir teorik zeminde değerlendirilir (Cresswell, 2018: 23). Benzer bir şekilde pragmatizme dayalı yorumlayıcı bir çatıyı kullanan araştırmacılar, uygulamada “ne iş görür” felsefesine inandıkları için, araştırma konusuna en iyi şekilde hitap eden metodolojik temelleri seçerler ve bu nedenle nitel araştırmaların temeli olan yorumlayıcı çatılar altında değerlendirilebilirler (Cresswell, 2018: 28). Sosyal yapılandırmacılık (inşacılık) ise ontolojik olarak gerçeğin aktörler tarafından inşa edildiğine ve tek bir gerçeğin olmadığı fikrine dayanır ve bu nedenle nitel çalışmalar için, özellikle de gerçeği aktörlerin deneyimlerinin birer ürünü olarak ele alan fenomenoloji tabanlı nitel araştırmalar için uygun bir felsefe varsayımına dayanır ve nitel çalışmanın doğasını tam anlamıyla yansıtır. Hatta nitel araştırmalara sosyal yapılandırmacı ya da yorumlayıcı denmesinin nedeni de budur (Cresswell, 2018: 25). Bununla birlikte postmodernizmi, feminizmi, topyekün eleştirel (ırk, queer, sakatlık, eşcinsellik vb.) teorileri de pozitivistliğe eleştirel yaklaşımlarından ötürü (Neuman, 2014: 117-156) niteliksel araştırmaları şekillendiren yorumlayıcı çatılar (Cresswell, 2018: 22) altında değerlendirmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse feminizm pozitivistliği ve pozitivistliğin yaslandığı niceliksel araştırma tekniklerini cinsiyetçi bulur ve bunun yerine kadınların baskılanma deneyimlerini açığa çıkarmak ister; feminist araştırmacılar kadınlarla empati kurmayı amaçlarlar ve politik motivasyonlara sahiptirler. Bununla birlikte feminist araştırmalar kadınların öznel deneyimlerine yer verdikleri gibi araştırmacıların da duygu ve deneyimlerini araştırma sürecine katarlar ve nesnellik gibi bir kaygı barındırmazlar (Öztaş, 2015: 284 – 285). Bu yönleriyle feminist araştırmalar genellikle nitel çalışmalar olarak yürütülürler ve odak grup görüşmesi, derinlemesine görüşme gibi niteliksel veri toplama tekniklerini kullanırlar (Öztaş, 2015: 286).

⁵ Örneğin antropoloji kültür analizlerinin ve etnografik araştırmaların merkezinde bir disiplindir ve nitel araştırmaları pek çok açıdan doğrudan etkilemiştir. Aynı şekilde sosyolojide ve sosyal psikolojide olan sembolik etkileşimcilik gibi akımlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 38) ve/veya kadın çalışmaları (Kartacı, 2017: 10) multi disiplinler alanlar nitel çalışmalara doğrudan etki eden disiplinler arasında değerlendirilirler.

kendi toplumsal gerçekliğinden ve kültüründen soyutlamayan doğal ortama duyarlı çalışmalardır (Yıldırım, 1999: 1).

- **Araştırmacının konumu ve öznelliği:** Nitel araştırmalar doğal ortama duyarlı çalışmalar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 43) oldukları için, araştırmacılar titizlikle seçtikleri katılımcılarla bizzat görüşür, onlarla etkileşim içinde olur ve sonucunda katılımcıların algılarına ve görüşlerine *içeriden bakarak* sübjektif bulgular sunar (Seggie ve Bayyurt, 2017: 18- 20). Bu yönüyle araştırmacı katılımcı ve aktif bir pozisyonadadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 42).
- **Tümevarım ilkesi hakimdir:** Nitel çalışmaların dayandığı yaklaşımlara göre bütün, parçaların toplamından daha fazlasını ifade eder. Bu nedenle nitel araştırmalarda sosyal olgular parçalara ayrılarak analiz edilmez. Her biri kendine özgü olan olgular kendi bağlamlarından soyutlanmadan bütüncül bir şekilde incelenir (Gönç Şavran, 2009: 86).
- **Araştırmada esneklik:** Gerçeklik sosyal aktörler tarafından her gün yeniden inşa edildiğinden nitel araştırmalarda önceden belirlenmiş bir “araştırma reçetesi” bulunmaz. Araştırmacı veri elde etmek ve bir yorumlama yapabilmek için çoklu teknikler kullanır ve bu esneklik nitel çalışmaların en güçlü özelliği olarak değerlendirilir (Cresswell, 2018: 51).
- **İstisnai durumlarla (da) ilgilenme ve durumu ön plana alma:** Nitel araştırmalar, genelleme amacı taşımadıkları ve durumu ön plana aldıkları için istisnai gruplar ya da olgularda (da) ilgilenebilirler (Seggie ve Bayyurt, 2017: 18- 20).
- **Deneyime ve anlama odaklanan detaylı veri toplama tekniklerini kullanma:** Nitel araştırmalar deneyimleri anlamaya odaklanırlar (Yıldırım, 1999: 12) ve bu nedenle anket gibi yüzeysel veri toplama araçlarından ziyade derinlemesine görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme veya odak grup görüşmeleri gibi etkileşimi esas alan ya da katılımcı gözlem gibi yaşantıları doğrudan incelemeye olanak veren teknikler⁶ (-ve elbette bunlardan fazlasını) kullanırlar (Gönç Şavran, 2009: 87 – 90).

Yukarda ana hatları çizildiği gibi nitel araştırmalar, nicel araştırmalara kıyasla çok daha esnek ve yapılandırılmamış süreçleri içerirler ve önceden belirlenmiş desenlere sahip değildirler (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 67). Bununla birlikte nitel araştırmalarla ilgilenen sosyal bilimciler, nitel çalışmaların çerçevesini belirlemek ve araştırmacılara yol göstermek için nitel desenlerin belirli özelliklerinden söz ederler. Bunlar karakteristik özellikleri bakımından genelde etnografi, fenomenoloji, kuram oluşturma, anlatı araştırmaları ve durum çalışmaları şeklinde beşe ayrılırlar ve çeşitli disiplinlerde farklı şekillerde kullanılırlar. Çalışmanın şimdiki aşamasında ise son yıllarda sosyolojide sıklıkla kullanılan iki nitel desen olan fenomenolojik ve etnografik araştırmaların (Cresswell, 2018: 8) temel özelliklerine değinilecektir.

2. Deneyimi Esas Alan Bir Niteliksel Desen: Fenomenolojik Araştırma

Nitel araştırmaların temellerini oluşturan bakış açılarından biri olan fenomenoloji (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41) güçlü bir felsefi arka plana dayanır (Cresswell, 2018: 77). Fenomenoloji kavramına ilk kez Hegel’in “Aklın Fenomenolojisi” adlı eserinde rastlansa da (Johnson, 2008: 138) fenomenolojik felsefe ekolünün temsilcisi Edmund Husserl olarak kabul edilir. Buna ek olarak, Heidegger, Sartre ve Merleau- Ponty gibi düşünürler de fenomenolojik düşüncenin gelişmesinde rol oynamışlardır (Cresswell, 2018: 77). Fenomenolojiye göre

⁶ Yıldırım ve Şimşek (2016: 42) nitel araştırmalarda en sık kullanılan birinci tekniğin görüşme, ikinci tekniğin ise gözlem olduğunu belirtmektedir.

fenomen kavramı bilinç tarafından algılanan nesne, olay ve/veya olgulardır. Bu kapsamda fenomenoloji de bilinç tarafından deneyimlenen her şeyi analiz eden ve insanların bilinçleri ile içinde yaşadıkları dünyayı nasıl anlamlandırdığını inceleyen bir yaklaşımdır (Cevizci, 1999: 341; Craib, 1992: 98). Fenomenolojik düşünce radikal bir biçimde anti pozitivisttir (Haralambos ve Holborn, 1995: 889). Fenomenolojiye göre dünya, bireylerin bilinçleriyle algıladıkları öznel gerçekliklerdir. Bu yönüyle fenomenoloji için toplumsal gerçeklik görece bir gerçekliktir ve “orada” duran, keşfedilmeyi bekleyen evrensel yasaları olan sabit bir olgudan ziyade, gündelik yaşamda aktörler tarafından rutinler ve ilişkilerle yaratılan ve yeniden üretilen bir dinamiktir (Tatlıcan, 2011: 113; Slattery, 1991: 142).

Husserl fenomenolojisinin en karakteristik özelliği yönelimseliktir; nesne ancak ve ancak bilincin ona yönelmesi ile varlık kazanır, bu anlamıyla, nesne deneyimler sonucunda ve deneyim aracılığıyla oluşan bir şeydir. Bir bakıma şeylerin kendisi öznenin bağımsız değildir, şeyin doğasını anlamak öznenin kendisini anlamakla mümkündür (Gönç Şavran, 2013: 120). Fenomenolojiye göre anlamlar deneyimlenen olguların zihin aracılığı ile sınıflandırılarak kategorize edilmesiyle oluşur (Haralambos ve Holborn, 1995: 898) ve bu sınıflandırma sürecinde deneyimlenen şeyler evrensel olarak algılanırlar (Tatlıcan, 2011: 118). Başka bir anlatımda insanlar genelde doğal bir düzen olduğunu varsayarlar ve aynı şeyleri yaşıyor gibi davranırlar. Bu nedenle de Husserl gerçekliğe yalnızca sağduyudan ve deneyimden arınarak, yani bu sınıflandırma süreçlerini aşarak ulaşılabileceğini öne sürer ki buna fenomenolojik indirgeme ve/veya paranteze alma adı verilir (Craib, 1992: 98). Buna göre herhangi bir fenomeni incelemek isteyen bir araştırmacı kendi sahip olduğu tüm varsayımları bir kenara bırakarak -yani yapılan kategorize etme işlemlerini paranteze alarak- deneyimler aracılığı ile gerçekliğin özüne ulaşmayı amaçlar ve böylece bilincini saflaştırarak gerçekliğe ulaşmaya çalışır (Swingewood, 1998: 315). Böylece şeylerin içinde var olan gizli özün bilgisine ulaşmak mümkün olur (Özalp ve Ergen, 2017: 210). Bir anlamıyla fenomenoloji öğrenilen fikirleri mutlak gerçeklikler olarak ele almayan, şeylerin özüne yönelen, onları sorgulayan ve bilincin işleyişini, buna bağlı olarak insan deneyimini önyargılardan ve dogmalardan uzaklaşarak adeta dünya dışından bir ziyaretçi gibi inceleyen bir felsefe metodu kullanır. Nitekim Husserl’a göre bilim, her ne kadar doğal gerçeklikleri ele alabilse de yaşantı dünyasını yani gündelik ve toplumsal yaşamı olduğu gibi yansıtamamaktadır ve bu yönüyle Husserl sosyoloji başta olmak üzere birçok sosyal bilim disiplinini derinden etkilemiştir (Tatlıcan, 2011: 113-117).

Fenomenolojik sosyoloji bireylerin gündelik yaşamda toplumsal olguları ve gerçeklikleri nasıl inşa ettiklerini inceleyen (Tatlıcan, 2011: 115) bir mikro/yorumlayıcı sosyoloji⁷ alanıdır. Fenomenolojik sosyolojinin temsilcisi olan Schutz’a⁸ göre toplumsal dünya ortak varsayımlara dayanan, gündelik yaşamda uzlaşmış bir gerçekliği temsil

⁷Sosyolojide ekoller çalışma nesnelere bakımından makro ve mikro şeklinde kategorize edilmektedirler. Söz gelimi makro sosyoloji, insan davranışını çoğunlukla yapısal ilişkilere göre açıklayan ve bu yönüyle yapılar odaklanan teorileri kapsar. Bunun yanında, bu teorilerin aksine, toplumu bireysel aktörlerin anlam ve yorumlamaları ile inşa edilen bir süreç olarak ele alan ve aktörlerin eylemlerini çalışma konusu haline getiren mikro sosyoloji teorileri bulunmaktadır. Fenomenolojik sosyoloji de aktörlerin anlamlı eylemler icra ettiklerini varsayan ve onların dışsal ve/veya evrensel birtakım yapılar aracılığı ile belirlenmediklerini savunan (Slattery, 1991: 145) anti-pozitivist ve anti-yapısalcı bir teoridir ve bu nedenle mikro sosyoloji çatısı altında değerlendirilir.

⁸ Bu geleneğin diğer iki temsilci ise Peter Berger ve Thomas Luckman’dır (Erbaş, 1992: 161).

etmektedir (Gönç Şavran, 2013: 124). Bu nedenle ona göre sosyolojik çalışmalar özne yönelimli olmalı, deneyimleri çalışmalı ve yaşam dünyasını anlamayı amaçlamalıdır. Bu açıdan fenomenolojik sosyoloji, toplumu birtakım yasalarla açıklayan, insanı pasif varlıklar olarak tahayyül eden ve bu hususta doğa bilimsel yöntemleri kullanarak neden-sonuç ilişkisi kuran pozitivist sosyolojiye ciddi anlamda eleştirel yaklaşır (Slattery, 1991: 144). Zira fenomenolojik sosyolojiye göre insan kendi anlamını ve gerçekliğini inşa eden bir aktör olarak kavranır. Bununla birlikte bu durum, toplumsal dünyanın her birey için kişisel olduğu anlamına gelmemelidir; bireyler farklı deneyimlere sahip olsalar bile, toplumsallaşma aracılığı ile gündelik yaşamın nesnel gibi görünen kurallarına, yani *sağduyu bilgisine* hakimdirler ki bunun aracılığı ile bireyler toplumsal dünyayı öznelere arası bir nitelikte algırlar (Gönç Şavran, 2013: 127). Sağduyu bilgisi Schutz için çok önemli bir kavramdır, zira onun için sağduyu bilgisi toplumsallaşma süreci ile öğrenilen ve insanın etrafındaki nesne, olay ve davranışları yorumlamak için başvurduğu bir bilgi birikimidir. İnsanlar sağduyu aracılığı ile içindeki yaşadıkları dünyayı kendilerinden bağımsız bir düzeni varmışçasına algırlar. Bunu yaparken insanlar tiplendirmeler aracılığı ile çevresinde olup biten olaylar ve durumları kategorize ederler; toplumsal yaşamdaki diğer aktörlerin aynı tiplendirmeleri yaptıklarını varsayarlar, bakış açılarının karşılıklı olduklarını düşünürler (Gönç Şavran, 2013: 130). Kısacası, fenomenolojik sosyoloji özneliği, deneyimi ve gündelik yaşamı esas alır ve inşa edilen toplumsal gerçekliği özne gözüyle değerlendirmeye, betimlemeye ve/veya yorumlamaya çalışır. Bu nedenle de yürütülen çalışmalar ağırlıklı olarak niteliksel araştırma yöntemlerini ve tekniklerini kullanır (Gönç Şavran, 2013: 126).

2.1. Fenomenolojik Araştırmaların Temel Özellikleri

Bireyin deneyimini esas alan, bireyin yaşanmış deneyimlerine odaklanarak inşa edilen toplumsal olguları yorumlamaya çalışan fenomenolojik araştırma, başta sosyoloji olmak üzere psikoloji, sağlık bilimleri ve eğitim gibi çeşitli disiplinlerde sıklıkla kullanılan güçlü bir nitel araştırma desendir (Cresswell, 2018: 77). Genel olarak çalışmalarda iki farklı fenomenolojik yöntemden bahsedilmektedir (Neubauer, Witkop ve Varipo, 2019: 92). Bunlardan biri olan deneysel, önyargısız, aşkın ya da psikolojik fenomenoloji, katılımcıların deneyimlerine önyargısız bir şekilde odaklanmaya çalışır. Husserl ekolünden temellerini alan bu fenomenolojik yöntem türü, araştırmacının kendi varsayımlarından sıyrılmasını, yani kendi algılarını ve deneyimlerini paranteze almasını gözetir ve araştırmacıdan fenomen ile sanki ilk kez karşılaşmış gibi bir ilişki kurması beklenir (Moustakas, 1994: 34). Büyük ölçüde Heidegger ve Gadamer'in felsefi anlayışlarından beslenen bir diğer fenomenoloji türü olan yorumlayıcı fenomenoloji (Neubauer vd., 2019: 92) ise, araştırmacının zaten ilgi duyduğu bir fenomene yöneldiğini ve bu nedenle araştırmacının kendi ilgisini katarak bir fenomeni yorumlaması gerektiğini öne sürer (Smith, Flowers ve Larkin, 2009: 16). Daha açık bir ifadeyle yorumlayıcı fenomenoloji, aşkın (önyargısız) fenomenolojinin aksine, salt bir betimleme olmaktan ziyade ilişki bir yorumlama sürecini içerir. Bir anlamıyla yorumlayıcı fenomenolojik analiz katılımcıların ve araştırmacının deneyim ve varsayımları arasında arabuluculuk görevi yapmaktadır (Van Manen, 1990: 26). Bu başlık altında ise her iki fenomenoloji türü hesaba katılarak bir analiz yapılmaya çalışılmıştır:

- Fenomenolojik deseni benimseyen nitel araştırmacılar öncelikle sorunsallaştırdıkları ve hakkında yüzeysel olarak bilgi sahibi olunan ya da olunmayan bir fenomeni tanımlarlar -bunlar aşk, duygu, spor vb. her şey olabilir- ve daha sonra ilgili fenomeni deneyimlemiş küçük gruplardan titizlikle veri toplarlar ve sonucunda bütün bireylerden aldıkları veriler ile fenomenin ortak özellikleri hakkında bir çıkarsama

yaparlar. Buradaki çıkarımın asıl amacı bir fenomenin insanlar tarafından nasıl deneyimlendiğini ortaya çıkarmaktır (Van Manen, 1990: 177).

- Bu kapsamda fenomenolojik çalışmalarda ölçüt ve kartopu örnekleme tekniği sıklıkla kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 71). Her ne kadar belirli ve sınırlı bir sayısı olmasa da fenomenolojik araştırmalar ağırlıklı olarak 1 ile 10 kişi arasında değişen katılımcılardan oluşur ve katılımcıların deneyimlerine detaylı olarak sıklıkla referans verir (Starks ve Brown Trinidad, 2008: 1375).
- Fenomenolojik desende yürütülen çalışmalar, sosyal olarak inşa edilen bir toplumsal gerçeklik anlayışına sahip oldukları için katılımcılarla yakın etkileşim halinde olan veri toplama tekniklerini kullanırlar. Fenomenolojik desende sıklıkla derinlemesine görüşmeler tercih edilir; hatta bu teknik fenomenolojik araştırmalarda temel veri toplama aracı olarak nitelendirilir (Eddles-Hirsch, 2015: 254). Yine de ve elbette ki fenomenolojik araştırmalarda gözlemler ya da doküman incelemesi gibi çeşitli veri toplama araçları da kullanılır. Zira nitel araştırma doğası gereği katı kurallara sahip değildir. Ayrıca fenomenolojik araştırma, deneyimlerin yaşandığı mekânsal, zamansal ve ilişkisel öğeleri son derece önemli bulur (Van Manen, 1990: 18) ve bu nedenle araştırmalarda gözlem gibi teknikler de bireylerin gerçeklikleri nasıl algıladığına dair ipuçları verebilir ve araştırmayı güçlü kılabilir (Cresswell, 2018: 65 – 81; Starks ve Brown Trinidad, 2008: 1375).
- Deneyimleri derinlemesine incelemesi nedeniyle fenomenolojik araştırmalarda saha çalışması uzun bir süreçte yürütülür, katılımcılardan ilgili fenomene/fenomenlere dair deneyimlerini detaylı bir şekilde aktarmaları arzulanır ve buna bağlı olarak katılımcılarla oldukça uzun görüşmeler yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 71). Hatta saha çalışmasından yeterli verim alınmadığı bazı durumlarda katılımcılarla yeniden görüşmeler sağlanabilir ki bu durum araştırmanın daha güvenilir olmasında da önemli bir rol oynar. Yine de fenomenolojik araştırmalar genelleme amacı taşımazlar. Van Manen'in (1990: 22) ifade ettiği gibi fenomenolojide genellenebilir olan tek şey “*asla genelleme yapmamaktır*” (Van Manen, 1990: 22).
- Fenomenolojik araştırmalar uzun süren bir saha aşamasının ardından daha uzun süren bir veri analizi sürecini içerirler. Araştırmacılar ham verilerden kodlara daha sonra ise temalara ulaşmaya çalışırlar ve fenomenin özünü yorumlamaya çalışırlar (Cresswell, 2018: 82). Dolayısıyla fenomenolojik çalışmalar iyi bir konuşma yeteneğinin yanı sıra, iyi bir muhakeme, yazma, düşünme, anlama ve aktarma yeteneği de gerektirirler. Van Manen'in (1990: 32) belirttiği gibi fenomenolojik veri analizi bir *yazma ve yeniden yazma* sanatıdır; öyle ki fenomenolojik analiz sonucunda okuyucu kendini ilgili fenomeni deneyimlemiş gibi hissetmelidir (Starks ve Brown Trinidad, 2008: 1376).
- Özellikle aşkın fenomenolojide, araştırmacı kendi öznelliğini ve söz konusu fenomene karşı olan tavrını bir kenara bırakmalıdır. Her ne kadar bu paranteze alma durumu zor olsa da idealde bir araştırmacının deneyimlerinin ve varsayımlarının sürece engel olmaması beklenir. Bununla birlikte yorumlayıcı fenomenoloji de araştırmacı daha aktif bir rol oynamaktadır.

Fenomenoloji zengin veriler sunarak hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız ve/veya az bilgiye sahip olduğumuz olguları adeta yaşamamızı sağlar (Starks ve Brown Trinidad, 2008: 1376). Bu nedenle fenomenolojik araştırma deseni toplumsal olgular ve/veya temsil edilemeyen küçük gruplar hakkında derinlemesine ve detaylı bilgiler sağlama açısından oldukça avantajlıdır. Bununla birlikte her desende olduğu gibi, fenomenolojinin de zorlukları ve dezavantajları bulunur. Bunlardan en belirgin olanı katılımcı gruplarının seçilmesindeki zorluklardır. Fenomenolojik araştırmalar, amaçları gereği, bir fenomenin

özünü kavramak isterler ve bu nedenle bir olguyu bütünüyle deneyimlemiş insan gruplarına odaklanırlar. Fakat bu süreç elbette ki kolay değildir; bir fenomeni tüm yönleriyle deneyimlemiş insanları bulmak ve onların katılmalarını sağlamak zahmetlidir. Fenomenolojik desenin, özellikle de aşkın fenomenolojinin, bir diğer sorunu, araştırmacının kendi varsayımlarını gerçekten paranteze alıp alamayacağına ilişkindir. Belirtildiği gibi bu işlem de zordur, yorumlarda araştırmacının varsayımları bulunabilir. Bunun yerine araştırmacının kendi konumunu baştan belirlemesi ve aktarması daha iyi bir seçenek olabilir (Cresswell, 2018: 83).

3. Kapsayıcı ve Büyük Resimler Çizen Bir Niteliksel Desen: Etnografik Araştırma

Nasıl ki fenomenoloji nitel yöntemin temellerinden birini oluşturuyorsa, etnografik araştırma da niteliksel yöntemlerin çoğunlukla bir arada kullanıldığı kapsayıcı bir desene karşılık gelmektedir (Kartarı, 2017: 217). Etnografinin ne denli büyük bir nitel araştırma çatısına karşılık geldiği, etnografinin yaygın tanımlama biçimlerinden de göze çarpmaktadır. Etnografi, etno (insan) ve grafi (betimleme, tasvir etme) kelimelerinden türemektedir ve ortak bir kültüre sahip bir grubun davranışlarını, deneyimlerini, kültürel öge, pratik ve kodlarını yorumlayan ve pek çok veri toplama yöntemine başvuran; sonucunda *büyük portreler* çizen bir araştırma desendir (Erduyan, 2017: 82; Cresswell, 2018: 96). Farklı bir ifadeyle, etnografi başka bir toplum ve kültürün tüm yaşamına bütün süreçleriyle beraber doğrudan dahil olunarak gerçekleştirilen bir öğrenme girişimidir ve yaşamın tüm alanlarını kapsar (Can, 2017: 155). Bu yönüyle etnografi Atay'ın (2018: 9) belirttiği gibi, bir insan topluluğunun *hayat bilgisini* yazmak demektir.

Sosyoloji dahil olmak üzere, pek çok sosyal bilim disiplinde kullanılan niteliksel desenlerden biri olan etnografik araştırmaya, tarihte ilk kez her ne kadar Antik Yunan'da rastlanılsa da (Altunek, 2009: 21) etnografik araştırmaların kurumsallaşması antropolojinin⁹ ortaya çıkmasıyla mümkün olmuştur. Klasik ya da sömürgeci antropoloji olarak sınıflandırılan antropoloji geleneği temsilcilerinden Malinowski'nin çalışmalarında belirlediği metodolojik ilkelerle etnografik araştırma, antropolojinin temel çalışma yöntemi haline gelmiştir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 283). Antropolojinin “altın çağı” olarak (Atay, 2017: 196) nitelenen klasik antropoloji, pozitivism ve fonksiyonalizm gibi akımlardan beslenmesi nedeniyle kendini “nesnel” bir bilim olarak kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda etnografik araştırma klasik antropoloji geleneği tarafından “yansız bir bilim insanı” sayılan antropoloğun (Atay, 2017: 191) içine girdiği ilkel, tanınmamış yani “öteki” kültürü “nesnel” ve “doğru” bir şekilde metne aktarması süreci olarak tanımlanmıştır. Klasik antropoloji yaklaşımıyla şekillenen bu araştırmalarda nesnellik kaygısı bulunur ve metinde etnograf adeta bir yabancı olarak yer alır (Cresswell, 2018: 93) ve araştırmada çok önemli bir yeri işgal eden kendi pozisyonuna (Atay, 2017: 194) ilişkin atıflarda bulunmaz. Bununla birlikte bu çalışmalarda özne-nesne ikiliği de bulunur; etnograf incelediği insanlar ile arasına hegemonik bir mesafe sokar, araştırmacı otoriter ses tonuyla ve oryantalist bir bakışla incelediği “öteki” kültürün dinamiklerini aktarır (Atay, 2018: 11; Nahya ve Harmanşah, 2018: 26). Klasik dönem antropologlarının elde ettikleri bu “nesnel” bilgiler, sömürgeci devletlerin politikalarını

⁹ Burada kastedilen antropoloji dalı, insanı kültürü inşa eden ve yeniden üreten bir varlık olarak tanımlayan; insan davranışlarını, duygularını, düşüncelerini, deneyimlerini ve insanların içinde yaşadıkları sembolik dünyayı inceleyen sosyal ve kültürel antropolojidir (Barnad, 2015: 30 – 31).

şekillendirmiş ve kolonyal toplumları yönetmek için de kullanılmışlardır (Butler, 2009: 20). Dolayısıyla etnografik araştırma geleneği bugün her ne kadar yorumlayıcı çatılar altında değerlendirilse de oldukça pozitivist ve işlevsel bir yaklaşımdan doğmuştur.

Bu durum antropoloji içinden ortaya çıkan öz eleştiriler ile yankı uyandırmış ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren antropolojinin klasik anlayışları olan nesnellik ve araştırmacı-araştırılan ikilikleri sorunsallaştırılmıştır. Böylece klasik etnografi metinlerinde yer almayan araştırmacı konumu, duyguları ve deneyimleri etnografik araştırmanın temel unsurları haline gelmişlerdir (Atay, 2017: 191). Antropolojinin böylesine bir yönelimi esas alması ise üç farklı öncül aracılığı ile olmuştur. İlk olarak Malinowski'nin yaptığı alan çalışması sırasında yerlilere yönelik sert bir üslup ile yazdığı günlükler 1967 yılında ortaya çıkarılmış ve antropoloğun sahadaki deneyimleri üzerine tartışmalar başlamış ve bu tartışmalar etnografik çalışmanın nesnel olup olmadığı üzerine yoğunlaşmıştır (Nahya ve Harmanşah, 2018: 26). İkincisi, dönem itibarıyla antropolojiyi de etkileyen yapısalcı ötesi ya da postmodern yaklaşımlarla antropolojinin metodolojik araçları sorgulanmaya başlanmış, antropoloji disiplini *büyük bozumuna* uğramış (Atay, 2018: 12) ve etnografik araştırmalarda araştırmacının deneyimlerine ve alan sırasında geçirdiği dönüşümlere, yani *koridorda kalanlara* (Atay, 2017: 193) dayalı bir araştırma geleneği ivme kazanmıştır. Üçüncü bir neden ise antropolojinin incelediği nesne, yani "ilkel" kültür de değişime uğramıştır. Nitekim kolonyal evreden sonra antropolog, klasik dönemdek haliyle, güçlü değildir. Etnografik araştırmacının ortaya koyduğu metin artık yerliler tarafından da okunabilme riskine sahiptir. Araştırmacı içerdekilerle çok daha yakından temas kurmak ve onların baskıları altında araştırmasını yapmak zorundadır; eskiden olduğu gibi "*vur ağzına, al lokmasını (bilgisini)*" şeklinde bir insan topluluğunu araştırmaya imkân kalmamıştır (Atay, 2017: 197). Bu dönüşümler sonucunda etnografi diyalojik bir geleneğe doğru bir evrim geçirmiş, tek taraflı ve tek sesli bir pratik olmaktan ziyade, öznel arası gerçekleşen bir süreç olmaya başlamıştır (Atay, 2018; Nahya ve Harmanşah, 2018).

Antropolojinin geçirdiği bu reoryantasyon neticesinde (Atay, 2017: 191) etnografik araştırmanın amacı da değişmiştir. Araştırma, küçük ölçekli izole toplum ve kültürleri dışarıdan bir gözle nesnel olarak betimlemekten ziyade (Cresswell, 2018: 93), kültürün ilişkiselliğine dayanan bir perspektiften katılımcı ve araştırmacı etkileşimleri aracılığıyla ortaya çıkan diyalogları ve karşılaşmaları her iki açıdan yorumlamayı ve yazmayı amaçlar olmuştur (Nahya ve Harmanşah, 2018: 27). Diyalojik geleneğe araştırmacı, klasik etnografinin aksine, öznel bir konum paylaşır; basit haliyle pasif bir gözlemci değildir, aksine, araştırmanın bütün süreçlerini belirleyen aktif bir özne olarak var olmaya başlamıştır (Nahya ve Harmanşah, 2018: 27). Dolayısıyla klasik antropoloji geleneğinde etnografik araştırmalarda başvuru ve nesnel olduğu düşünülen katılarak gözlemin yerini, diyalojik etnografik çalışmalarda alan hakkında araştırmacının da epistemolojik düşüncelerinin ve yorumlarının yer aldığı *katılımın gözlenmesi* esas alınır (Atay, 2017: 200).

3.1. Etnografik Araştırmaların Temel Özellikleri

Bu bağlamda klasik antropoloji varsayımlarına dayanmayan ya da ona eleştirel yaklaşan çeşitli etnografi türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan eleştirel etnografi eleştirel teorilerden beslenir ve kültürü bir çatışma alanı olarak ele alır. Eleştirel etnografiyi benimseyen araştırmacılar, toplumdaki güç ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışır ve özellikle de "öteki" olarak inşa edilen gruplarla ilgilenir (Cresswell, 2018: 93). Eleştirel etnografi, bu yönüyle, kültürel dinamikleri salt betimlemenin önüne geçer, onun için kültürün ne olduğu sorusundan ziyade, eşitsizliklerin ve baskıların nasıl oluştuğu sorusu daha önemlidir. Bu nedene bağlı olarak eleştirel etnografi araştırmacıları araştırmalarını politik bir motivasyonla

ve radikal bir dönüşüm yaratma arzusuyla yürütürler (May, 1997: 197). Aynı şekilde deneysel etnografi türü de kültürün subjektif doğasına dikkat çeker ve kültürel temsillerin yeniden düşünülmesi gerektiğini vurgular (Russell, 1999: 11). Bununla birlikte teorik kökenlerini Marksizm, feminizm ve etnometodolojiden alan kurumsal etnografi ise gündelik yaşamı araştırmanın merkezine koyar ve insanların gündelik yaşam sırasında dahil oldukları süreçleri ve bu süreçlerin insan deneyimini nasıl etkilediğini inceler. Bu yönüyle klasik etnografiden oldukça farklı olan kurumsal etnografiler, gündelik yaşam bilgisini ve öznel bakış açılarını kullanarak inşa edilen toplumsal organizasyonlara ve bu organizasyonların nasıl kurumsal hale geldiğine odaklanırlar (Öztañ, 2013: 37). Sayılan her üç etnografi türü de az ya da çok diyalojik süreçleri içerirler ve elbette ki bu süreçleri içeren başka etnografi çeşitleri de bulunur. Bu bölümde ise yukarıda sayılan etnografi türleri baz alınarak, çağdaş etnografik araştırmaların ortak özellikleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Başta antropoloji ve sosyoloji olmak üzere eğitim, sağlık bilimleri, işletme ve iletişim gibi çok geniş bir yelpazede kullanılan temel niteliksel desenlerden biri olan etnografik araştırmaların (Cresswell, 2018; Emerson, Fretz ve Shaw, 2015) genel özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Etnografılar, aynı kültürü ve gündelik yaşamı paylaşan bir insan grubunun karmaşık ilişkilerine odaklanırlar. Araştırmacı araştırma nesnesini gündelik yaşam rutini içinde anlamaya ve bu akış içinde insanların deneyimlerini holistik bir biçimde yorumlamaya çalışır. Etnografi, bu yönüyle, herhangi farklı ve ilginç bir kültürü keşfetmekten öte, tanımlanabilir insan gruplarının gündelik yaşam alanındaki sosyal davranışları çözümleyebilmek için yürütülen bir çalışmadır (Kartarı, 2017: 218).
- Gündelik yaşamı bütünüyle merkezine alan etnografi “insanlar hakkında yazmak” (Ingold, 2017: 176) anlamına gelmektedir. Bu amacına yönelik olarak, diğer nitel çalışmalara kıyasla etnografinin en belirgin özelliği uzun ve kapsamlı bir alan çalışmasına dayanıyor olmasıdır. Etnograf, belirli bir sosyal düzen içinde gerçekleşen günlük rutinleri, etkileşimleri ve ilişkileri kendi içinden gözlemlemeye ve kaydetmeye çalışır (Emerson vd., 2015: 1). Bu süreç tahmin edildiği üzere uzun zaman alır, alan çalışmalarının genelde dört mevsimi içerecek şekilde ve içinde yaşanılarak tasarlanması beklenir (Robben ve Sluke, 2012’den aktaran Kulak Gökçe, 2018: 95).
- Etnografi, çağdaş anlamıyla, katılarak gözlem yoluyla salt bir betimleme olmaktan ziyade, ilişkileri bütünüyle yorumlamayı amaçlar. Bu nedenle de alan çalışmasında araştırmacılar, başka insanların deneyimlerine *yakın olmak* ve insanların yaşamlarının *içine dalmak* zorundadırlar (Emerson vd., 2015: 3). Bu içeri dalış, etnografik araştırmacıların *yerli anlamları* yakalamaları ve insanların faaliyetlerinin onlar için ne anlama geldiklerini yorumlamaları adına yapılmaktadır (Emerson vd., 2015: 19). Alan çalışmaları katılımcılar ve araştırmacı arasında gerçekleşen diyalojik süreçleri içerirler ve bir anlamıyla araştırmacılar kendi katılımlarını da gözlemlerler (Atay, 2017: 200). Dolayısıyla etnograf pasif bir gözlemci olmaktan ziyade, incelenen bağlamı bizzat ve doğrudan deneyimleyen aktif bir katılımcı olarak yer alır.
- Etnografılar çeşitli veri toplama tekniklerini genellikle bir arada kullanırlar. Bunlar derinlemesine görüşmeler, gözlemler, içerik analizleri olabileceği gibi, bir etnograf içinde yaşanan bağlamı daha detaylı bir şekilde anlamak adına mekânsal haritalara ve/veya her türlü görsel/işitsel materyali de analizine dahil edebilir (Cresswell, 2018: 95). Dolayısıyla etnografik araştırmalar bütün teknik ve yöntemleri (ve daha fazlasını) içerirler (Kartarı, 2017: 217).
- Etnografik araştırmanın uzun süren bir boyutu alan çalışması iken, diğer bir zaman yoğun boyutu da alan notlarını yazmaktır. Alan notları etnografik araştırmacının yalnızca araştırdığı kültüre dair gözlemlerini değil, aynı zamanda kendi epistemolojik

penceresinden ve konumundan araştırdığı grup/kültür ile olan etkileşimlerini değerlendirdiği bir birikimdir. Bu birikim, düşünömsel/ diyalojik bir etnografinin (Atay, 2017) temel noktalarından biridir.

- Alanda tutulan notlar sonucunda elde edilen ham verilerin analizleri de etnografinin zaman yoğun aşamalarındandır. Verilerin analizi etnografide iki farklı boyutu içerir. Analiz kısmında araştırmacı öncelikle *emik* (içeriden) bir bakış açısıyla katılımcıların görüşlerine, deneyimlerine ve duygularına yer verir. Daha sonrasında kendini de konumlandırarak, kendi etkileşimlerini ve deneyimlerini de katarak *etik* (dışarıdan) bir bakış açısıyla söz konusu dinamikleri ve anlamları yorumlamaya çalışır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 260-261). Bu yönüyle etnografik araştırmının çıktısı katılımcı ve araştırmacı diyaloguna dayalı bir ürünü temsil eder. Söz konusu ürün hem araştırmacının görüşü hem de katılımcıların deneyimlerini içeren bir *kültürel portreyi* temsil eder (Cresswell, 2018: 96).

Kısacası, etnografik araştırmalar güçlü ve zengin veriler sunarak herhangi bir toplumsal ve kültürel bağlam hakkında bütöncöl bir anlayış geliştirirler. Bunu yaparken nitel araştırma teknikleri genellikle bir arada kullanan etnografik araştırmalar (Kartarı, 2017: 217; Creswell, 2018: 95) nitel araştırma desenleri arasında belki de en kapsayıcı araştırmalar olarak nitelendirilebilirler. Bu kadar kapsayıcı olduğu ölçüde söz konusu etnografik araştırmının birçok zorluğu ve dezavantajı da bulunur. Herşeyden önce etnografik bir araştırma yürütmek için kültürel sistemler hakkında bir birikim sahibi olunması gerekir (Cresswell, 2018: 96). Bununla birlikte alan notları yazımı, onların analizi; neyin analiz edilip neyin analiz edilemeyeceği gibi karmaşık süreçleri nedeniyle etnografik araştırmalar çok nitelikli araştırmacılar gerektirir (Kozinets, 2002: 62). Etnografinin asıl zorluğu ise uzun bir alan çalışmasına dayanmasından ve alanda karşılaşılan çeşitli sorunlardan kaynaklanır. Etnografik araştırmalarda her ne kadar belirli ve sınırlı bir süresi olmasa da uzun süreleri kapsayan yoğun katılımlı alan çalışmaları yapılır. Bu durum tahmin edilebileceği gibi pahalı ve zaman alıcıdır. Etnografik araştırmalarda, daha da önemlisi, alana ulaşmak ve alana içerden bakmak kolay bir süreç değildir. İnsanlar araştırmacıyı gündelik yaşamlarına almamakta ve araştırmacıya güvenmemekte ısrar edebilirler (Cresswell, 2018: 96). Bu tip durumlar etnografide çeşitli etik sorunları da beraberinde getirir. İnsanlar ve gruplar araştırmacıları gündelik rutinlerine kabul etseler bile, etnograf her durumda bir yabancı olma riski ile karşı karşıya kalabilir. Öte yandan araştırmacılar, elinde ses kayıt cihazı ya da notlar ile kısmen de olsa alanda yer alan bir gücü temsil ederler ve bu nedenle alana karşı duyarlı olmaları gerekir (Erduyan, 2017: 88). Dahası, etnografiler baştan belirlenmiş ve yapılandırılmış süreçleri içermezler ve bu nedenle araştırmacı, alan çalışması sırasında ne ile karşılaşacağını ve/veya karşılaştığı şey ile nasıl bir ilişki kuracağını tam olarak kestiremez. Bu nedenle de her ne kadar çalışma başında katılımcılardan etik onam alınmış olsa dahi, etnografik araştırmalar, süreç içerisinde değişen dinamiklere sahip olan esnek pratikler olmaları nedeniyle daima etik sorunlarla karşılaşabilme potansiyelini her daim içinde barındırırlar (Can, 2017: 163).

Tartışma ve Sonuç

Nitel bir araştırmacının herhangi bir konuya yönelik takındığı tutum her ne kadar esnek olsalar da araştırmının desenini ve seçilen desene bağlı olarak araştırmada kullanılan veri toplama tekniklerini, saha süreçlerini ve elde edilen bulguları değiştirmektedir. Desenler araştırmacılara kılavuzluk etmekte ve nitel araştırmaları güçlü kılmaktadır. Bu bağlamda sosyolojide sıklıkla kullanılan desenlerden fenomenoloji ve etnografinin (Cresswell, 2018: 8) karşılaştırmalı bir analizini ve tartışmasını yapmak belki de bu desenleri kullanacak biz araştırmacılara kısmen de olsa rehberlik yapabilme imkânı sağlayabilir.

Amaçları bakımından fenomenolojik araştırmalar, bir fenomen hakkında detaylı bir betimleme ve yorumlama yapmak amacı taşırlarken, etnografik araştırmalar çok daha geniş bir bakış açısıyla yürütülürler (Cresswell, 2018). Her iki yaklaşımda da gündelik yaşam merkeze alınsa da fenomenolojik araştırmalarda genellikle sınırlı bir olguya odaklanılır. Bunun aksine, etnografik araştırmalarda gündelik yaşam bütüncül olarak ilişkisellik sentezinde incelenir (Can, 2017: 155). Amaçları farklılaştıkları ölçüde, her iki desenin saha araştırması süreçleri de farklılaşmaktadır. Fenomenolojik deseni benimseyen araştırmacılar, saha çalışmalarını sorunsallaştırdıkları fenomeni ve/veya fenomenleri tüm yönleriyle deneyimleyen küçük insan gruplarıyla tasarlarlar (Cresswell, 2018: 78). Bu doğrultuda ilgili fenomenleri derinlemesine anlamak ve fenomenlerin özüne ulaşmak için derinlemesine görüşme ya da yarı yapılandırılmış görüşme gibi görece uzun zaman alan veri toplama teknikleri (bazen de daha fazlasını) kullanırlar. Fenomenolojik araştırmaların aksine, etnografik araştırmalar daha uzun süren bir saha süreci içerirler ve araştırmacılar sahaya doğrudan temas ederek kendileri de bağlam içerisinde yaşarlar ve bu yönüyle daha güçlü ve yoğun bir betimleme yaparlar. Etnografik araştırma, daha detaylı bir resim sunmayı amaçladığından, araştırmacılar görüşmeleri, gözlemleri ve her türlü dokümanı birer veri seti olarak kullanırlar. Dolayısıyla fenomenolojik araştırmada izlenen tüm süreçler, etnografik araştırmalarda da bulunur ve bu yönüyle etnografik araştırmalar diğer nitel desenlerin yöntemlerini kullanan geniş ölçekli çalışmalar olarak sınıflandırılabilirler (Kartarı, 2017: 217).

Sonuç olarak nitel düşünceye dayalı olan her iki güçlü desen de her ne kadar benzer ontolojik, epistemolojik ve metodolojik anlayışlara sahip olsa da yukarıda karşılaştırıldığı üzere araştırmacının amacı, odaklandığı problem ve araştırmaya ayırdığı bütçe/zaman -ki bunlar veri toplama, analiz kısmını doğrudan etkiler- desenlerin seçiminde etkili faktörlerdir. Bu noktada araştırmacının öncelikle amacına göre her iki desenin avantajlarını ve dezavantajlarını tartarak sürece koyulması gerekir. Araştırmacı bir olgu ya da olay hakkında derinlemesine bir bilgiye ulaşmayı amaçlıyorsa ve görece sınırlı bir zamana ya da bütçeye sahipse fenomenolojik araştırma uygun bir desen olabilir. Buna karşılık araştırmanın amacı bir grubun tüm kültürel dinamiklerini ortaya koymak ise etnografi daha uygun bir seçim olabilir. Bunlara ek olarak, her iki desen saha yönelimli olduğundan iyi bir iletişim becerisine sahip olmayı gerektirir. Ayrıca her iki desen de çoklu uzun süren bir veri toplama süreci içerdikleri için araştırma sonucunda büyük bir veri yığını elde ederler ve araştırmacıların bunları iyi bir şekilde analiz etmeleri ve sonrasında yalın bir şekilde aktarmaları gerekir. Ne var ki, her iki desende insanların gündelik yaşam bağlamında gerçekleştirildiğinden, çok fazla etik sorunları içerir. Nitekim hem fenomenolojik hem de etnografik araştırmalar, doğrudan insanlarla ve insanların değerleri, kültürleri ve inançları bağlamında çalışırlar, bu nedenle araştırmacılar şeffaf olmaları ve insanların duygularına ve düşüncelerine karşı duyarlı olmaları beklenir.

Kaynaklar

- Altunek, N. S. (2009). *Yerli'nin bakışı etnografya: Kuram ve yöntem*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Atay, T. (2017). Sosyal antropolojide yöntem ve etik sorunu: "Klasik etnografiden diyalojik etnografiye doğru". *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 189-206.
- Atay, T. (2018). Sunu. R. Harmanşah ve Z. N. Nahya (Editörler), *Etnografik hikayeler: Türkiye'de alan araştırması deneyimleri* içinde (ss. 9-15). İstanbul: Metis Yayınları.
- Barnad, A. (2015). *Sosyal antropoloji ve insanın kökeni*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Butler, U. M. (2009). Notes on a dialogical anthropology. *Anthropology in Action*, 16(3), 20-31.
- Can, B. (2017). Gündelik hayat, iktidar ilişkileri ve etik kodların kesişiminde etnografik araştırma. *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 155-172.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Craib, I. (1992). *Modern sociological theory*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Cresswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eddles-Hirsch, K. (2015). Phenomenology and educational research. *International Journal of Advanced Research*, 3(8), 251-260.
- Emerson, R. M., Fretz, R. I. ve Shaw, L.L. (2015). *Alan çalışması: Etnografik alan notları yazımı*. Ankara: Atıf Yayınları.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erbaş, H. (1992). Sosyolojide fenomenoloji. *Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Bölümü Dergisi*, 14, 159 – 166.
- Erdüyan, I. (2017). Etnografi. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Editörler), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* içinde (ss. 82 – 104). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gönç Şavran, T. (2009). Sosyolojide nicel ve nitel araştırma yöntemleri. N. Suğur (Editör), *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri* içinde (ss. 79– 96). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gönç Şavran, T. (2013). Fenomenoloji ve fenomenolojik sosyoloji. S. Suğur (Editör), *Modern sosyoloji tarihi* içinde (ss. 116– 142). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Haralambos, M. Ve Holborn, M. (1995). *Sociology: Themes and perspectives*. London: Harper Collins.
- Ingold, T. (2017). Bu kadar etnografi yeter! (Çev: B. Kandemir). *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 173-188.
- Johnson, D. P. (2008). *Contemporary sociological theory: An integrated multi-level approach*. New York: Springer.

- Kartarı, A. (2017). Nitel düşünce ve etnografi: Etnografik yöntemle düşünsel bir yaklaşım. *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 207-220.
- Kozinets, R. V. (2002). The field behind the screen: Using netnography for marketing research in online communities. *Journal of Marketing Research*, 39, 61-72.
- Kulak Gökçe, S. (2018). İçeriden ses var: Kadın kapalı cezaevi hikayeleri. R. Harmanşah ve Z. N. Nahya (Editörler), *Etnografik hikayeler: Türkiye’de alan araştırması deneyimleri* içinde (ss. 86-102). İstanbul: Metis Yayınları.
- May, S. (1997). Critical ethnography. N. H. Hornberger ve D. Corson (Editörler), *The encyclopedia of language and education: Research methods in language and education* içinde (ss. 197-206). Dordrecht: Kluwer.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. California: Sage Publications.
- Nahya, Z. N. ve Harmanşah, R. (2018). Kendini ve ötekini yazmak: Alan araştırması ve deneyim. R. Harmanşah ve Z. N. Nahya (Editörler), *Etnografik hikayeler: Türkiye’de alan araştırması deneyimleri* içinde (ss. 17-34). İstanbul: Metis Yayınları.
- Neubauer, B. E., Witkop, C. T. ve Varpio, L. (2019). How phenomenology can help us learn from experiences of others. *Perspectives on Medical Education*, 8, 90 – 97.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar 1. Cilt*. (Çev: S. Özge) Ankara: Yayın Odası.
- Özalp, A. ve Ergen, R. (2017). Husserl’in fenomenolojisinde sembolik etkileşimciliğin kökenleri ve din. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 204-212.
- Özlem, D. (1990). *Max Weber’de bilim ve sosyoloji*. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Öztan, E. (2013). Dorothy Smith’in sosyal bilim yaklaşımı ve kurumsal etnografya. *Sosyoloji Konferansları*, 48 (2), 35 – 56.
- Öztan, E. (2015). Feminist araştırmalar ve yöntem. F. Saygılıgil (Editör), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları* içinde (ss. 271 – 290). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Russell, C. (1999). *Experimental Ethnography: The work of film in the age of video*. UK: Duke University Press.
- Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2017). Nitel araştırma yöntemi. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Editörler), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* içinde (ss. 11 – 22). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Slattery, M. (1991). *Key ideas in sociology*. Cheltenham: Nelson Thomas Publishers.
- Smith, J.A., Flowers, P. ve Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method, research*. London: Sage Publications.
- Starks, H. ve Brown Trinidad, S. (2017). Choose your method: Phenomenology, discourse analysis, and grounded theory. *Qualitative Health Research*, 17(10), 1372-1380.
- Sunar, I. (1999). *Düşün ve toplum*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (Çev: O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tatlıcan, Ü. (2011). *Sosyoloji ve sosyal teori yazıları*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Van Manen, M. (1990). *Researching lived experience*. New York: State University of New York Press.

Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7 – 17.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.